

Ірина Олександрівна КРЮКОВА

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування,
Одеський державний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-0577-6364
E-mail: kryukovaia1@rambler.ru

СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ УЧАСНИКАМИ РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОКОПРОДУКТІВ УКРАЇНИ

Крюкова, І. О. Система економічних взаємовідносин між учасниками ринку молока та молокопродуктів України [Текст] / Ірина Олександрівна Крюкова // Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 3. – С. 8–16. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Успішний розвиток вітчизняного агропродуктового сектору неможливий без удосконалення системи ринкових відносин між суб'єктами господарювання. Одним з найбільш перспективних ринків сировинної сільськогосподарської продукції і продуктів харчування сьогодні є ринок молока та молокопродуктів. Проте, зниження фактичного рівня забезпечення населення України молокопродуктами за останні роки актуалізують дослідження, які характеризують питання взаємодії ключових елементів ринку у складі єдиної економічної системи.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні складу елементів системи економічних взаємовідносин між учасниками сучасного ринку молока та молокопродуктів в Україні й оцінка сучасного стану його розвитку.

Методи. При здійсненні наукових досліджень було використано сукупність таких методів і прийомів наукового пізнання: абстрактно-логічний (при формуванні логіко-структурної схеми системи економічних взаємовідносин учасників ринку молока та молокопродуктів), монографічний і економіко-статистичний (при оцінці сучасного стану розвитку ринку), методи аналізу та синтезу (при формалізації та оцінці дії факторів на розвиток ринкових процесів), метод наукового порівняння.

Результати. Визначено, що система економічних взаємовідносин учасників ринку молока та молокопродуктів ґрунтується на сукупності важелів ринкового механізму господарювання (попит, пропозиція, ціна, конкуренція) та балансі економічних інтересів його суб'єктів. Визначено, що головним важелем, який забезпечує баланс економічних інтересів суб'єктів ринку молочної продукції, є ціна. Сучасний ціновий механізм ринку молока та молокопродуктів сприяє рентабельному веденню галузі молочного скотарства, проте, не забезпечує продовольчої безпеки й достатнього рівня споживання населенням країни молочних продуктів. Проведена оцінка обсягів виробництва і пропозиції молока, ринкового балансу, рівня забезпечення і споживання населенням молокопродуктів. Здійснено аналіз цінових тенденцій ринку молока й молокопродуктів в контексті розвитку світового ринку молока. Визначено основні напрями та обсяги державної фінансової підтримки галузі молочного скотарства України. З'ясовано, що основними проблемними аспектами розвитку вітчизняного ринку молока та молокопродуктів є: скорочення обсягів виробництва пропозиції молочної сировини, низька її якість, невисокий рівень платоспроможного попиту на молочні продукти з боку населення, загострення конкуренції на ринку й активізація участі на ринку зарубіжних молочних компаній.

Перспективи. Перспективами проведення подальших наукових досліджень є виявлення та оцінка економічної вигоди суб'єктів системи економічних взаємовідносин ринку молока та молокопродуктів України.

Ключові слова: економічні взаємовідносини, ринок; система, молоко та молокопродукти, аграрне виробництво, молочне скотарство.

Irina KRYUKOVA

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Accounting and Taxes
Odessa State Agrarian University

SYSTEM OF ECONOMIC RELATIONS BETWEEN MILK AND DAIRY MARKET PARTICIPANTS OF UKRAINE

Abstract

Introduction. Successful development of the national agro-product sector is impossible without improving the system of market relations between economic entities. The market of milk and dairy products today is one of the most promising markets for agricultural raw materials and food. The decrease in the actual level of the population provision in Ukraine with dairy products in recent years is relevant to studies that characterize the interaction of key elements of the market as part of a single economic system.

Objective. The purpose of the study is to substantiate the composition of the system elements of economic relations between participants in the modern market of milk and dairy products in Ukraine and assess the current state of its development.

Methods. Some methods and techniques of scientific knowledge have been used in the process of scientific research: abstract-logical (in forming the logical-structural scheme of the economic relations system of milk market participants and dairy products), monographic and economic-statistical (in assessing the current state of market development), methods of analysis and synthesis (in the formalization and evaluation of the factors effect on the development of market processes), the method of scientific comparison.

Results. It is determined that the system of economic relations of milk market participants and dairy products is based on a set of levers of the market mechanism of management (demand, supply, price, competition) and the balance of economic interests of each of its subjects. Price is the main lever that balances the economic interests of dairy market players. The modern price mechanism of the market of milk and dairy products contributes to the profitable management of the dairy industry, however, do not provide food security and a sufficient level of consumption of dairy products by the population. The estimation of volumes of production and supply of milk, market balance, level of supply and consumption of dairy products by the population is carried out. The analysis of price tendencies of the market of milk and dairy products in the context of development of the world market of milk is also carried out. The main directions and volumes of state financial support of the dairy industry of Ukraine have been determined. The main problematic aspects of the development of the domestic market of milk and dairy products are: reduction of production of milk raw materials, low quality, low level of effective demand for dairy products by the population, intensification of competition in the market and increased participation of foreign dairy companies.

Prospects. Prospects for further research are to identify and assess the economic benefits of the economic system of the market of milk and dairy products in Ukraine.

Keywords: economic relations; market; system; milk and dairy products; agricultural production; dairy cattle breeding.

JEL classification: Q13

Вступ

Сучасний ринок агропродовольчої продукції – складна система організаційно-економічних відносин між його учасниками, кожен з яких має власний економічний інтерес. Разом з тим, ринок продукції сільськогосподарської сировини та продуктів харчування завжди відіграє не тільки економічну роль, але й виконує важливі соціально-економічні функції, що пов'язані із забезпеченням належного рівня добробуту населення, продовольчої безпеки країни, соціально-економічної стабільності національної економіки. Сільське господарство сьогодні на державному рівні визнано пріоритетом розвитку економіки країни та стрижнем нарощування її експортного потенціалу. Разом з тим, за останні роки серед галузей аграрного виробництва розвиток тваринництва визначається повільнішими темпами економічного зростання, ніж галузь рослинництва, наявністю гострих соціально-економічних проблем і скороченням обсягів виробництва стратегічних для будь-якої країни видів продукції. Таке становище не може не позначитись на системі формування ринкових відносин суб'єктів ринку агропродовольчої продукції, найважливіше місце серед яких займає ринок молока та молокопродуктів.

Актуальній проблемі формування і розвитку ринку молока та молокопродуктів присвячена значна кількість наукових праць відомих вчених-аграрників, серед яких найбільший вклад зробили: Андрійчук В.Г., Духницький, О.О., Красноручський О.О., Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Месель-Веселяк В.Я., Онегіна В.М., Пархоμεць М.К., Россоха В.В., Саблук П.Т., Юрчишин В.В. та ін. Проте, незважаючи на змістовні науково-практичні розробки вчених, наявні складні тенденції розвитку вітчизняного ринку молока та молокопродуктів вимагають проведення подальших досліджень у даному напрямі.

Мета дослідження

Метою статті є обґрунтування складу елементів системи економічних взаємовідносин між учасниками сучасного ринку молока та молокопродуктів в Україні та оцінка поточного стану його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Ринок молока та молокопродуктів в Україні є одним із найбільших серед ринків агропродовольчої сировини та продуктів харчування. Молоко - цінний і калорійний продукт харчування людини. За науково обґрунтованими нормами людина має споживати в середньому 360-380 кг (у перерахунку на молоко) молока і молочних продуктів, у тому числі 120 кг молока у свіжому вигляді. Молоко й молокопродукти – традиційний продукт харчування споживчого кошику українців.

Сучасний ринок молока та молочної продукції – це система товарно-грошових відносин в аграрному секторі між економічно відособленими виробниками продовольчої сировини, переробними підприємствами та споживачами кінцевої продукції. Він охоплює весь суспільно-відтворювальний процес, що включає виробництво, розподіл, обмін, споживання для задоволення населення найважливішими продуктами харчування і одержання очікуваного доходу всіма операторами ринку [1, с. 45].

Вітчизняні вчені відмічають декілька ключових ознак розвитку сучасного ринку молока та молокопродуктів України: 1) скорочення обсягів виробництва молочної сировини за рахунок зменшення продуктивного поголів'я тварин; 2) зношеність матеріально-технічної бази молочногоскотарства; 3) неузгодженість економічних інтересів між учасниками ринку молока та молокопродуктів; 4) недосконалість інфраструктури ринку; 5) розбалансованість вертикальних і горизонтальних інтеграційних зв'язків між суб'єктами агропродуктового комплексу; 6) перманентний кризовий стан галузі молочногоскотарства; 7) низька якість молочної сировини; 8) домінування господарств населення у виробництві молочної сировини; 9) низький платоспроможний попит населення країни тощо [2, с. 34; 3, с. 126; 4, с. 51]. Всі вони

тривалий час здійснюють вплив на результати діяльності учасників системи економічних відносин суб'єктів ринку молока та молокопродуктів і функціонування ринку в цілому.

Ринок молока та молокопродуктів функціонує за рахунок дії об'єктивних економічних законів у системі взаємодії його основних елементів: попиту, пропозиції, ціни, конкуренції.

Основними суб'єктами ринку молока, які формують попит і пропозицію на ринку, постають: 1) виробники молочної сировини: сільськогосподарські підприємства всіх форм господарювання, фермерські господарства, господарства населення; 2) посередницькі структури, які надають агровиробництву та сфері харчової промисловості комплекс різноманітних послуг; 3) підприємства харчової промисловості; 4) покупці (споживачі) молока та молокопродуктів; 5) держава. В сукупності з ринковим механізмом господарювання суб'єкти економічних відносин формують єдину систему розвитку ринку молока та молокопродуктів (рис. 1).

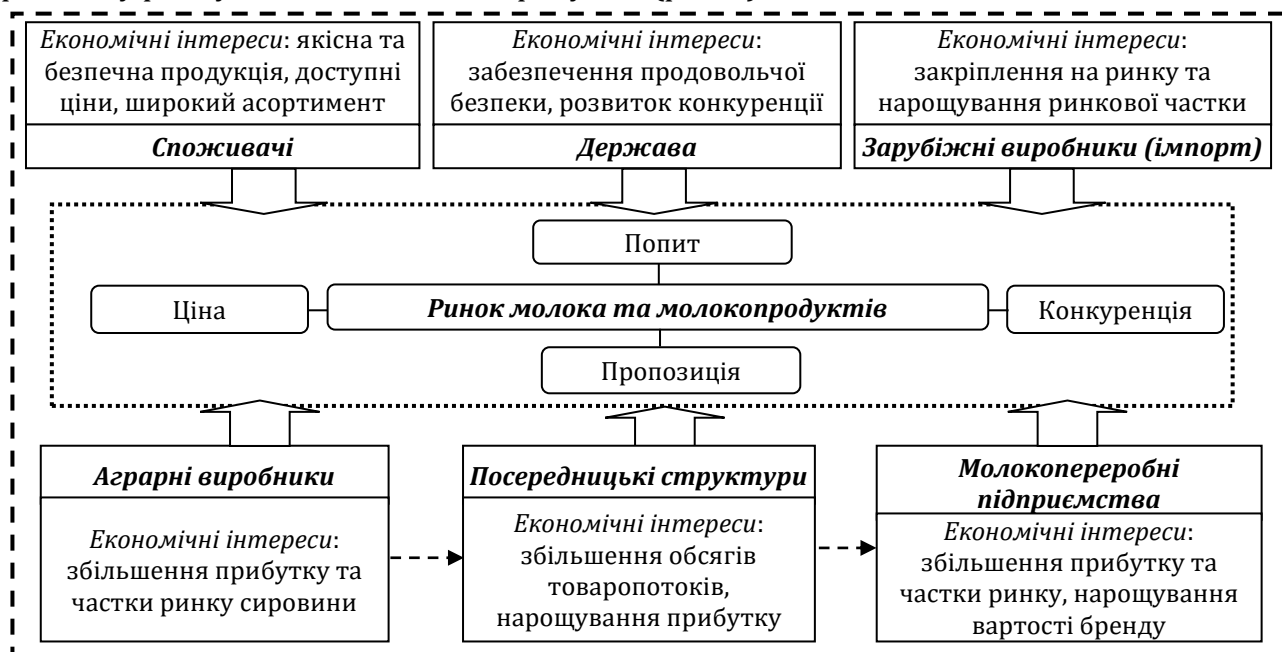

Рис. 1. Система економічних взаємовідносин учасників ринку молока та молокопродуктів України

Джерело: Складено автором

Система взаємовідносин між учасниками ринку молока та молокопродуктів формується завдяки дії економічних інтересів діяльності кожного суб'єкта. Дієвість функціонування ринку визначається балансом економічних інтересів кожного його учасника й ефективністю ринкових важелів механізму господарювання.

Ключовим елементом ринку молока та молокопродуктів є виробники молочної сировини – аграрні формування, які забезпечують відповідний обсяг ринкової пропозиції. Проведена оцінка показує, що протягом останніх 28 років обсяг виробництва, як і пропозиції молока, на вітчизняному ринку скоротились на 58,9%. Відповідно, в два рази зменшився і обсяг споживання молока та молокопродуктів в розрахунку на душу населення країни. Фактичний рівень споживання населенням України молокопродуктів становить 50% від норми (табл. 1). Основними причинами тенденції скорочення обсягів споживання молокопродуктів є низький платоспроможний попит населення та ступінь еластичності молочної продукції за ціновим фактором, смакові вподобання споживачів молокопродуктів. У сільській місцевості та малих містах коефіцієнти еластичності молока та молочних продуктів вищі, ніж у великих містах. Еластичність споживання молока та молочних продуктів вища у групі господарств з найнижчими доходами, проте зі збільшенням сукупних доходів понад 3 тис. грн/міс. коефіцієнт еластичності

знижується і навіть змінює свій знак на протилежний. Отже, з підвищенням рівня доходів населення з'являються нові смаки й наповнення споживчого кошика - зменшується споживання молочних продуктів на користь інших, якісних продуктів харчування [1].

Таблиця 1. Обсяги виробництва та динаміка рівня забезпечення населення України молокопродуктами

Показники	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2018 р.	2018 р. у % до 1990 р.
Обсяг виробництва молока, тис. т	24508,3	12657,9	11131,9	11248,5	10064,0	41,1
Обсяг виробництва продукції на одну особу, кг	472,3	257,4	291,1	245,2	238,1	50,4
Фактичний обсяг споживання однією особою, кг, шт.	373,3	199,1	225,6	206,4	197,7	52,9
Рівень забезпечення населення молокопродуктами, %	124,3	67,7	76,6	64,5	62,6	0,5 раз

Джерело: Розраховано за [5]

За сучасних умов пропозиція ринку молока в Україні на 28,2% задовольняється за рахунок підприємств суспільного сектору агровиробництва, на 2,2% - за рахунок фермерських господарств і на 71,7% - за рахунок господарств населення [5].

У регіональному розрізі основними виробниками молочної сировини, які забезпечують пропозицію на вітчизняному ринку молока та молокопродуктів, залишаються: Вінницька, Полтавська, Хмельницька, Житомирська, Львівська, Івано-Франківська області.

На ринку молокопродуктів найбільші обсяги пропозиції спостерігаються за такими видами продукції як: масло вершкове – 106,5 тис. т, сири всіх видів – 302,2 тис. т, йогурти, кефір – 274,5 тис. т, сметана – 95,5 тис. т, молочні продукти для дитячого харчування – 3,5 тис. т, сироватка – 238,0 тис. т, морозиво – 156,3 тис. т [6].

Ринок молочної сировини України – висококонкурентний ринок, на якому функціонує значна кількість виробників. Разом з тим, за останні роки на ринку сформувався чіткий тренд на збільшення ринкової частки крупних агрохолдингових структур, які є великими вертикально інтегрованими агропродовольчими компаніями, що мають потужний економічний потенціал, високий рівень ефективності виробництва продукції тваринництва, власні торговельні мережі та забезпечують формування експортних потоків з України на світовий ринок.

Сьогодні в Україні функціонує близько 10 великих молочних компаній, які контролюють значну частину ринку молочної сировини (табл. 2).

Таблиця 2. Рейтинг найбільших компаній України та світу з виробництва молока (2019 р.)

Назва підприємства	Частка ринку, %	Назва підприємства	Розмір доходу, млн. дол.
«Данон»	13,5	Nestle (Швейцарія)	24,3
«Молочний Альянс»	11,2	Lactalis (Франція)	20,8
«Лакталіс»	9,9	Danone (Франція)	18,0
«Люстдорф»	9,8	Fonterra (Нова Зеландія)	14,3
«Вімм-Біль-Данн»	8,8	Friesland Campina (Нідерланди)	13,8
Придніпровський молочний комбінат	5,5	Dairy Farmers of America (США)	13,6
«Галичина»	5,2	Arla Foods (Данія)	12,4
Тернопільський молокозавод	5,1	Yili (Китай)	11,2
«Терра Фуд»	4,7	Saputo (Канада)	11,0
ГК «Формула»	3,1	Mengniu (Китай)	10,3

Джерело [7, 8]

Поширюється на вітчизняному молочному ринку й активність іноземних молочних компаній. За оцінками експертів, сьогодні Україна займає 22 місце у рейтингу

світових виробників молока і має всі шанси наростити свою частку у структурі світового експорту через прогнозований дефіцит сировини [7, 8].

Головним інструментом, який регулює ринок молока й молокопродуктів і систему економічних відносин між її суб'єктами, є ціна. Саме ціна постає економічним важелем, який визначає та забезпечує баланс економічних інтересів суб'єктів ринку молочної продукції. Основними факторами, які визначають рівень цін на молочну продукцію на вітчизняному ринку, є якість молочної сировини та фактор сезонності. Так, як свідчать дослідження, середні закупівельні ціни на молоко I ґатунку у весняно-літньому сезоні 2020 р. виявились на 10,8% вищим, ніж на продукцію II ґатунку. Ціни на молочну продукцію ґатунку «Екстра» на 4-5% перевищують ціни на продукцію вищого ґатунку.

Таким чином, ціновий діапазон, який визначається якісними параметрами молочної сировини на вітчизняному ринку, знаходиться в межах 14-15%. При цьому, аграрні підприємства суспільного сектору виробництва мають можливості реалізувати свою продукцію за цінами на 63,1% вище, ніж ціни на молочну продукцію господарств населення [9].

Аналіз цінових тенденцій молочного ринку в літньому сезоні 2020 р. показав існування залежності попиту від карантинних обмежень, зниження купівельної спроможності більшої частини населення країни та зростаючого обсягу імпорту молочної продукції на внутрішній ринок. При цьому, ціни на молочну продукцію в Україні відповідають світовому тренду зростання і становлять в середньому 91% від її середньосвітового рівня (рис. 2).

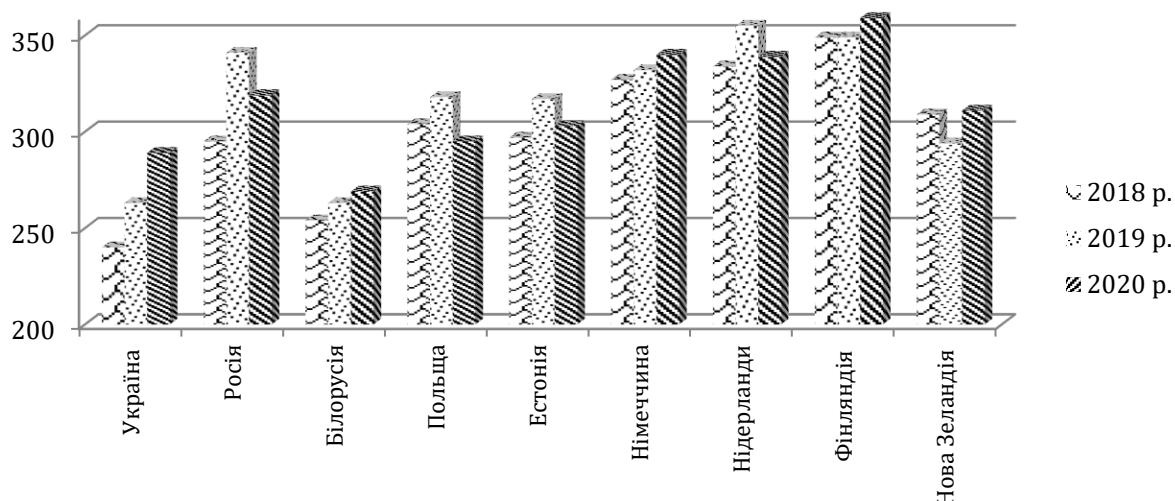

Рис. 2. Динаміка цін на молочну продукцію на вітчизняному та світовому ринку, євро/т

Джерело: складено автором за [9, 10]

Ціни на молочну продукцію визначаються ринковими факторами та напрямками збуту. Основним каналом збуту молочної сировини для агровиробників залишаються молокопереробні підприємства. За даними Державної служби статистики України кількість молочної сировини, яка надходить до молокопереробних підприємств, має тенденцію до скорочення. Обсяги сировинних поставок у 2019 р. склали 3800 тис. т, з яких 68,7% всього молока закуплено у сільськогосподарських підприємств, 22,4% - у господарств населення. При цьому, на сьогоднішній день актуальним залишається питання якості молочної сировини. Лише близько 27,2% всього реалізованого молока сільськогосподарськими підприємствами суспільного сектору відповідає параметрам «Екстра» класу, близько 36,5% - молоко вищого ґатунку, 32,3% - молочна сировина I ґатунку. В господарствах населення параметри якості молока практично не контролюються, частка молочної сировини вищого ґатунку становить 0,2%, I ґатунку - 12,%, II ґатунку - 83,2% [10].

Незважаючи на сезонні коливання, невисокі параметри якості молочної сировини та зростання впливу імпорту молочної продукції на вітчизняний ринок, фактичні ціни реалізації молока протягом останніх років (2007-2018 рр.) забезпечили аграрним виробникам рентабельне виробництво. У 2018 р. рівень прибутковості галузі склав 16,1% і виявився найвищим серед всіх видів продукції тваринництва [5].

Ціна на продукцію на сучасному ринку виступає головним чинником, який забезпечує стан ринкової кон'юнктури. Оцінка балансу попиту та пропозиції на ринку молока України (табл. 3) показала, що на 98% платоспроможний попит задовольняється за рахунок власного виробництва. Обсяг імпорту молока за 2018-2019 рр. визначався тенденцією зростання до 15,5 тис. т. Крім того, зростають імпортні потоки на національний ринок молокопродуктів за такими його товарами: масло вершкове – в три рази (до 3,4 тис. т), сири – на 73% (до 23,7 тис. т). За даними видами продукції спостерігається від'ємне сальдо торговельного балансу при відповідному скороченні обсягів експорту за останні роки [11].

Таблиця 3. Баланс попиту і пропозиції на ринку молока України (тис. т)

Показники	2018 р.	2019 р.
Попит на продукцію	10279	10200
Внутрішнього ринку - всього	9472	9400
в т.ч. фонд споживання	8422	8400
інше споживання	1050	1000
Зовнішнього ринку (експорт)	807	800
Пропозиція продукції	10279	10200
Внутрішнього ринку - всього	10099	10000
в т.ч. власне виробництво	10099	10000
зміна запасів	0	0
Зовнішнього ринку (імпорт)	108	200

Джерело: [11, 12]

Аналіз складу експорту продукції галузі свідчить, що найбільшу питому вагу в загальному обсязі експортованих продуктів займають: молоко та молочні продукти (91,2 тис. т), масло вершкове та інші молочні жири (18,3 тис. т), сири (7,2 тис. т). Основними країнами-експортерами молочної продукції з України є Російська Федерація (експорт сирів, молока, масла), Казахстан (вершкове масло), Молдова – (кисломолочні продукти) [13].

Важливим суб'єктом системи економічних відносин на ринку продукції тваринництва та продуктів її промислової переробки постає держава. Основними інструментами державної підтримки ринку молочної сировини, які активно використовуються у комплексі механізму державної фінансової підтримки, є: фінансова підтримка фермерських господарств, фінансова підтримка агровиробників шляхом здешевлення кредитів, часткова компенсація вартості обладнання тваринницьких комплексів.

Серед основних напрямів державної підтримки доходів сільгоспвиробників і регулювання ринку продукції тваринництва, які фінансувались за рахунок коштів державного бюджету України у 2019 р., слід відмітити такі [14]: 1) часткова компенсація вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції в частині витрат, профінансованих за рахунок банківських кредитів – 25786 тис. грн.; 2) спеціальна бюджетна дотація за утримання корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку продуктивності 364508 тис. грн; 3) спеціальна бюджетна дотація за вирощування молодняка великої рогатої худоби – 452756 тис. грн; 4) часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин, а саме: телиць, нетелей, корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку продуктивності, свинок і кнурців, вівцематок, баранів, ярок і сперми бугаїв та ембріонів великої рогатої худоби, які мають племінну (генетичну) цінність – 57506 тис. грн; 5) часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і

комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції - 1200 млн. грн.

Загальний розмір державної фінансової підтримки галузі тваринництва з боку держави на 2019 р. за рахунок загального фонду Державного бюджету України визначений у сумі 3500 млн грн.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Сучасний ринок молока та молокопродуктів України – складна динамічна система, дія якої визначається балансом економічних інтересів її основних суб'єктів (споживачі, аграрні виробники, молокопереробні підприємства, посередницькі структури, держава) та впливом ринкових важелів (ціна, пропозиція, попит, конкуренція) механізму господарювання. Розвиток вітчизняного ринку молочної продукції сьогодні супроводжується такими характерними ознаками як: скорочення обсягів виробництва молочної сировини, домінування у структурі джерел пропозиції молока господарств населення, посилення рівня конкуренції, збільшення імпорту молокопродуктів, наявність низького платоспроможного попиту населення при одночасній тенденції зростання цін на молокопродукти.

Актуальною проблемою формування цінового механізму ринку молока залишається якість молочної сировини. Разом із тим, молочна галузь сьогодні постає однією з найбільш рентабельних галузей національного аграрного сектору та має значний потенціал розвитку і нарощування експортних потужностей. Дієвим важелем подальшого її розвитку, поряд із ринковими чинниками, має стати державна фінансова підтримка, що в комплексі має забезпечити необхідні умови для становлення потужного конкурентоспроможного молочного скотарства та забезпечення продовольчої безпеки країни.

Перспективами проведення подальших наукових досліджень є виявлення та оцінка економічної вигоди суб'єктів системи економічних взаємовідносин ринку молока та молокопродуктів України.

Список літератури

1. Россоха В.В., Петриченко О.А. Розвиток ринку молока та молоко продукції в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 8. С. 43-49.
2. Тваринництво України: стан, проблеми, шляхи розвитку (1991–2017–2030 рр.) / за ред. акад. НААН М. І. Бащенко. Київ: Аграр. наука, 2017. 160 с.
3. Пархоμεць М. К. Організаційно-економічні основи розвитку молочно-продуктового підкомплексу в ринкових умовах: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 346 с.
4. Красноруцький О.О., Богомолова К.С. Оцінка конкурентного розвитку цільових ринків продукції аграрних підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного аграрного університету*. 2015. № 14. С. 48-56.
5. Сільське господарство України. 2018: стат зб. / Держ. служба статистики України. Київ, 2018. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017_pdf.pdf.
6. Промисловість України. стат зб. / Держ. служба статистики України. Київ, 2019. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2019_pdf.pdf.
7. ТОП-10 найбільших виробників молочної продукції в Україні. URL: <http://milkua.info/uk/post/top-10-ukrainskih-virobnikiv-molocnoi-produkcii>.
8. Ретинг крупнейших молочных компаний мира 2019. URL: Источник: <https://milknews.ru/analitika-rinka-moloka/rinok-moloka-v-mire/rabobank-top20-ranking-2018.html>.
9. Ціновий моніторинг ринку молока в Україні. URL: HTTP://MILKUA.INFO/UK/UKR-MILK-PRICES.
10. Надходження молока на переробні підприємства: стат зб. / Держ. служба статистики України. Київ, 2019. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2017_pdf.pdf.

11. Баланс попиту і пропозиції молока та молочних продуктів. <http://milkua.info/uk/post/balans-popitu-i-propozicii-moloka-ta-molocnih-produktiv>.
12. Огляд ринку молока. Український клуб аграрного бізнесу. URL: <https://ucab.ua/ua/lobiyuvannya/analitika/oglyad-rinkiv-moloka>.
13. Зовнішня торгівля України. стат зб. / Держ. служба статистики України. Київ, 2019. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_sg2019.pdf.pdf.
14. Стан фінансування АПК у 2019р. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/finansova-politika/finansuvannya-z-derzhavnogo-byudzhetu>.

References

1. Rossoha, V.V., Petrichenko, O.A. (2018). «Development of the milk market and milk products in Ukraine». *Ekonomika APK*. № 8, pp. 43-49.
2. Bashchenko, M.I. (2017). *Tvatynnyctvo Ukrainy: stan, problem, shlyahy rozvytku (1991-2017-2030)*. [Livestock breeding in Ukraine: camp, problems, development directions (1991-2017-2030)]. Ahrar. Nauka. Kyiv. Ukraine.
3. Paghomes, M.K. (2005). *Organizaciino-ekonomichni osnovy rozvytku molochno-produktovogo pidkompleksu v rynkovykh umovah*. [Organizational and economic bases of development of dairy subcomplex in market conditions]. Ekonomichna dumka. Ternopil. Ukraine.
4. Krasnoruckyy O.O., Bogomolova K.S. (2015). «Assessment of competitive development of target markets for agricultural products». *Naukovyi visnyk Hersonskogo derzhavnogo agrarnogo universitetu*. № 14, pp. 48-56.
5. Silske gospodarstvo Ukrainy. 2018. [Agriculture of Ukraine. 2019]. Derzavna sluzhba statystyky Ukrainy. State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Promyslovist Ukrainy. 2019. [Industry of Ukraine. 2019]. Derzavna sluzhba statystyky Ukrainy. - State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Top-10 naibilshyh proizvoditelei moloka v Ukraini. [TOP-10 largest dairy producers in Ukraine]. Available at: https://www.dairynews.ru/news/top-10-proizvoditeley-moloka-v-ukraine.html?sphrase_id=9228498.
8. Reiting krupneishyh molochnyh kompanii mira 2019. [Rating of the largest dairy companies in the world 2019]. Available at: <https://milknews.ru/analitika-rinka-moloka/rinok-moloka-v-mire/rabobank-top20-ranking-2018.html>.
9. Cinovyi monitoring rynku moloka v Ukraini. Available at: <http://MILKUA.INFO/UK/UKR-MILK-PRICES>
10. Nadhodzhennya moloka na pererobni pidpryemstva. 2019. [Receipt of milk at processing plants. 2019]. Derzavna sluzhba statystyky Ukrainy. - State Statistics Service of Ukraine. Kyiv Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Balans popytu i propozycji moloka ta molochnyh produktiv. Available at: <http://milkua.info/uk/post/balans-popitu-i-propozicii-moloka-ta-molocnih-produktiv>.
12. Oglyad rynku moloka. Ukrainskii klub agrarnogo bixnesu. [Milk market overview. Ukrainian Agar Business Club]. Available at: <https://ucab.ua/ua/lobiyuvannya/analitika/oglyad-rinkiv-moloka>.
13. Zovnishnya torgivlya Ukrainy. 2019. [Ukraine's foreign trade. 2019]. Derzavna sluzhba statystyky Ukrainy. State Statistics Service of Ukraine. Kyiv. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Stan finansuvannya APK u 2019r. [The state of financing of the agro-industrial complex in 2019]. Available at: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/finansova-politika/finansuvannya-z-derzhavnogo-byudzhetu>.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2020 р.